

Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi
Journal of Terrorism and Radicalization Studies

Ocak 2024, Cilt: 3, Sayı: 1, ss.69-95

January 2024, Volume: 3, Issue: 1, pp.69-95

ISSN 2792-0518 (Basılı/Print)

ISSN 2822-2334 (Çevrimiçi/Online)

Makaleye ait Bilgiler / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Başvuru Tarihi / Application Date : 19 Aralık 2023 / 19 December 2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date : 21 Ocak 2024 / 21 January 2024

Makalenin Başlığı / Article Title

Terörizmin Beşinci Dalgası Ekseninde Teknolojik Dalga ve Dijital Terörizm
Technological Wave and Digital Terrorism on The Axis of the Fifth Wave of
Terrorism

Yazar(lar) / Writer(s)

Hatice SÜRURİ

Atf Bilgisi / Citation:

Süruri, H. (2024). Terörizmin Beşinci Dalgası Ekseninde Teknolojik Dalga ve Dijital Terörizm. *Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi*, 3(1), ss. 69-95, DOI: 10.61314/traddergi.1406946

Süruri, H. (2024). Technological Wave and Digital Terrorism on The Axis of the Fifth Wave of Terrorism. *Journal of Terrorism and Radicalization Studies*, 3(1), pp.69-95, DOI: 10.61314/traddergi.1406946

Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneği

Research Center for Defense Against Terrorism and Radicalization Association

Adres/Address: Beytepe Mah. Kanuni Sultan Süleyman Bulvarı

5387. Cadde No:15A D:58

06800 Çankaya/Ankara

www.tradergisi.com

e-posta/e-mail: editortrad@teram.org

TERÖRİZMİN BEŞİNCİ DALGASI EKSENİNDE TEKNOLOJİK DALGA VE DİJİTAL TERÖRİZM

Hatice SÜRÜRİ*

ÖZET

David C. Rapoport, modern terörizmin tarihsel seyrini 19.yüzyıl sonları itibarıyla açıklayarak dört dalga olarak ifade etmiş ve dalgalar arasında döngüsel geçişlerin olduğu vurgusunu yapmıştır. Rapoport (2012), modelinde terörist organizasyonların stratejilerini, ideolojilerini ve hedeflerini açıklayarak, terörizmin beşinci dalgasının 21.yy'ın ilk çeyreğinde inşa edileceğini savunmuş, beşinci dalganın niteliklerini, teknolojik, küreselleşme karşıtı, cihatçı ve etnik özellikler bağlamında ele almıştır. Jeffrey Simon ise Beşinci dalgayı alternatif bir teori ile tanımlayarak salt bir terörizm ideolojisinin mümkün olmadığını ancak teknolojinin “Beşinci Dalgada” en etken unsur olduğunu ifade etmiştir. Simon'a göre teknoloji, beşinci dalga için başat unsur olsa da birey, toplum ve devlet ekseninde kitleleri mobilize edebilecek temel enstrüman, dijitalleşme ile birlikte bilginin çarpan etkisiyle yayılmasına sebep olan internet teknolojileri olacaktır. Teknolojik dalga, devlet altı grupların veya terör örgütlerinin bilgi ekosistemi içerisinde internet teknolojileri aracılığıyla terör eylemleri gerçekleştirdiği yeni bir terörizm çağını işaret etmektedir. Asimetrik ve hibrit tehdit unsurlarının etken olduğu, dijital alanın eylem amaçlı kullanıldığı bu çağda, yeni medya manipülasyona açık yapısı ile devletler için tehdit unsuru olmaktadır. Çalışmada¹, terörizmin beşinci dalgası ekseninde dijital terörizmin ulusal ve uluslararası düzeyde devletler için tehdit unsuru olabileceği detayları ile açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Hibrit Tehditler, Teknolojik Dalga, Dijital Terörizm, Dezenformasyon.

TECHNOLOGICAL WAVE AND DIGITAL TERRORISM ON THE AXIS OF THE FIFTH WAVE OF TERRORISM

ABSTRACT

David C. Rapoport explained the course of modern terrorism as of the end of the 19th century, expressing it as four waves and emphasizing that there were cyclical transitions between the waves. By explaining the strategies, ideologies and goals of terrorist organizations in his model, Rapoport (2012) advocated the construction of the fifth wave of terrorism in the first part of the 21st century, and addresses the characteristics of the fifth wave, technological, sustainable globalization, jihadist and systematic features. Jeffrey Simon defines the Fifth Wave with an alternative theory, stating that a pure terrorism ideology is not

* Dr., Gebze Teknik Üniversitesi Teknopark, haticesururi@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0717-3230

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 19 Aralık 2023 / 19 December 2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 21 Ocak 2024 / 21 January 2024

¹ Bu makale, 1-3 Aralık 2023 tarihleri arasında düzenlenen III. Uluslararası Hitit Güvenlik Çalışmaları Kongresinde sunulan aynı başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

possible, but is most effective in the technological "Fifth Wave". According to Simon, although technology is not dominant for the fifth wave, the main instrument that can mobilize the masses in the amount of individuals, society and state will be internet technologies, which cause the distribution of items to deteriorate with digitalization. The technological wave marks a new era of terrorism in which terrorist acts are carried out through sub-state distribution or internet technologies within the information ecosystem of terrorism. In this age of digital space action, where asymmetric and hybrid threat factors are a factor, new media poses a threat to states with its structure open to interference. In the study, the threats of digital terrorism to states at national and international levels in the fifth proliferation of terrorism will be explained in detail.

Keywords: *Terrorism, Hybrid Threats, Technological Wave, New Terrorism, Digital Terrorism, Disinformation.*

GİRİŞ

Terör, ideolojik, etnik ve dini saiklerle, şiddet ve korku aracılığı ile sivil halkı etkilemeyi ve kolektif şiddeti içeren eylemlerdir (Chomsky, 2002). Terör eylemleri, sivillere, hükümetlere ve topluma yönelik olarak gerçekleşen, önceden tasarlanmış ve sistemli tehdit kullanımındır. David C. Rapoport (2002), modern terörizmin tarihini, dört ayrı döneme göre kategorize ederek “dalga teorisi” ile açıklamıştır (Martin, 2017, s.310). Bu bağlamda, Rapoport, modern terörizmi dört ana dalga olarak sınıflandırmıştır. Bu dalgalar, terörizmin zaman içindeki dönüşümünü ve değişen niteliklerini göstermektedir.

Anarşist Dalga (1878-1919), Fransız Devrimi'nin demokratik ve eşitlikçi ideallerinin ilham verdiği, anarşizm ideolojisinin baskın olduğu, 1880'ler ile 1920'li yıllar arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dalganın en belirgin özelliği ise modern dönemde örgütlü olarak ilk terör eylemlerinin gerçekleştiği dönemi işaret etmektedir. Anti Kolonyal Dalga (1920-1960), 19.yy'ın sonlarından 20.yy'ın başlarına kadar süren ve sömürgecilğe karşı mücadele eden, bağımsızlık isteyen gruplar tarafından gerçekleştirilen, terör eylemlerini kapsamaktadır. Gerilla savaşları ve sömürgeci devletlere karşı saldırı eylemlerinin öne çıktığı dalgadır. Yeni Sol Dalga (1960-1980), sol grupların ve ideolojilerin yükselişe geçtiği dönem olup, sosyalist ve komünist ideolojileri desteklemek için, terör örgütleri tarafından kapitalist sistemi elimine etmek amacıyla kapitalist kurumlar, şirket ve devlet kurumları hedef alınmıştır. Dini Dalga (1979- ...), dini motifli terörizmi ifade eden dalga olup, dini aşırılık unsurlarını kapsamaktadır. Hristiyanlık, İslam, Hindu ve Budist aşırılık yanlıları tarafından benimsenen ideolojileri içermektedir. Rapoport (2002), modern terörizmin son aşamasının dini dalga

olduğunu ve yeni bir dalganın da nihayetinde ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, siyaset mekanizması, terör örgütlerini mobilize etmek için düzenli olarak problemler üreterek, siyasal şiddet biçimi olarak terörizmin, kullanılabilir bir araç olma potansiyeline dönüşebileceğine vurgu yapmıştır.

1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların ilk çeyreği itibariyle uluslararası arenada küresel olarak faaliyet gösteren örgütlerin organizasyon yapıları, eylem biçimleri ve stratejileri değişkenlik göstermeye başlamıştır. Radikalleşme ve aşırılık yanlısı gruplar tarafından hücre tipi örgütlenme modeli yaygınlaşmış, iletişim ve bilgi teknolojilerinin kullanımı artmış, dijital alanda hazırlanan yüksek teknoloji içerikli, kitle imha silahları üretilen bir dönem başlamıştır. Bu bağlamda işaret edilen “Beşinci Dalga Terörizm” literatürde, terörizmin yöntem ve stratejilerindeki evrimi tanımlamak için kullanılan kavramsal çerçeveyi, küresel politika ile birlikte teknolojik ve toplumsal dinamiklerdeki dönüşüm ile terörizmin gelişen doğasını yansıtmaktadır.

Rapoport'un teorisine göre mevcut koşullar yeni terörizm çağını işaret etmektedir. Bu bağlamda 21.yy'da devlet altı örgütlerin, radikal ve etnik yapılanmaların eylemselliği devam etmekle birlikte etken olan unsur internet teknolojileri olacaktır. Şiddet içeren aşırılıkların devam ettiği, devletler ve toplumların sınırlarında değişimlerin yaşandığı, siyasal şiddetin ve tehdit unsurlarının da çarpan hızı ile evrildiği bu dönemde aynı zamanda dini ve etnik yapılanmalar da faaliyetlerine devam etmektedir. Rapoport, bir sonraki terör dalgasının doğası hakkında kolektif bir önermede bulunmazken Dipak K. Gupta (2011), beşinci dalga terörizmin etno-milliyetçiliğe, dini kimlik ve ekonomik sınıfa dayalı ortak bir bilinç sergilemesi gerektiğini ifade etmektedir (Gupta, 2011, s.40). Jeffrey Kaplan (2008), beşinci dalgayı öne çıkaran unsurun etnik ütopyalardan oluşacağını, radikal kopuşlar, yerel unsurlar ve iç çatışmaların etken olduğunu, Kamboçya'daki Kızıl Khmerler örgütü örneği üzerinden “Yeni Kabilecilik” ile açıklamıştır (Kaplan, 2008). Jeffrey Simon, beşinci dalgaya tek bir ideolojinin hâkim olamayacağını, ancak internet teknolojileri, siber araçlar ve kitle imha silahlarının “yalnız operatörler” aracılığı ile kullanılarak küresel etkileri olan “Teknolojik Dalgayı” oluşturan unsur olabileceğini öne sürmüştür (Simon, 2011). Simon (2011), terörizmin asimetrik bir tehdit unsuru olmakla birlikte odak noktanın internet, yeni medya, siber saldırılar ve diğer dijital araçlar aracılığı ile terör örgütleri, devlet altı gruplar tarafından propaganda, radikalleşmeyi teşvik

etme ve şiddet eylemlerini koordine etme amaçlı kullanılabilmesine vurgu yapmıştır.

Sosyal medya ve yeni teknolojilerin gelişimi, baskı grupları ve terör örgütlerini dönüştürmekte, dijital ortam üzerinden eylemselliklerini arttırabilmelerine alan açmaktadır. Yapay zekânın otonom silahlarda kullanılabilmesi, dijital alanın devlet, toplum ve bireyler için bir tehdit unsuruna dönüşebileceğinin en belirgin örnekleri arasındadır. Bruce Hoffman (2019), yeni medyanın kullanımının “farklı olanları bir araya getirmesi, şiddet eylemlerini radikalleştirmesi ve hoşnutsuz bireyleri birleştirebilmesi” bağlamında bireyler ve toplumları birleştirmesi nedeniyle teknolojik alandaki hızın bir güvenlik problemi olabileceğine vurgu yapmıştır (Hoffman, 2019). Dijital terörizm bu bağlamda bireyleri, devletleri, kuruluşları veya ulusları hedef alan terör eylemlerini gerçekleştirmek için dijital teknolojiler ve internetin kullanılmasını ifade etmektedir. Terör örgütleri, teknoloji aracılığı ile radikalleşme süreçlerini hızlandırabilmekte, siber saldırılar ile devletlerin kritik alt yapılarına zarar verebilmekte ve sosyal medya üzerinden propaganda aracı olarak internet teknolojilerini kullanabilmektedir. Bu çerçevede çalışmada terörizmin beşinci dalgası ekseninde teknolojik dalgaya vurgu yapılarak dijital alanın hakikat ötesi çağda bilginin hızla yayılması ile dijital terörizme yol açarak küresel arenada tehdit oluşturabileceği önermesi üzerinden temellendirilecektir.

1. TERÖRİZM KAVRAMI VE MODERN TERÖRİZM DALGALARI

Terörizm, genel olarak siyasi, ideolojik, etnik ve dini saiklerle korku ve dehşet vermek yoluyla sivil halkı etkilemeyi ve belli amaçlar için siyasal şiddet uygulamayı içeren eylemlerdir (Martin, 2017, s.27). Terör eylemleri, sivil insanları, siyasal iktidar olan hükümetleri, kurumları ve toplumları hedef almaktadır. Terör örgütlerinin amacı, politik mesajlarını, ideolojilerini baskı ve şiddet yoluyla duyurmaktır. Terörizm, ideolojik, dini, etnik ayrılıkçı ve siyasi motivasyonlarla ortaya çıkabilmekte, birey, toplum ve devletler için ciddi güvenlik tehdidi olabilmektedir.

21.yy itibariyle iletişim araçlarının ve teknolojilerinin yaygın kullanımı ile modern terörizmin bir biçimi olarak dijital alan, birçok terör örgütü ve devlet altı organizasyonlar tarafından propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Simon (2011)'a göre, internet teknolojilerinin etkisi ile mevcut terörizm dalgası teknolojik dalga olacaktır. Radikal yapılanma ve

şiddet yanlısı aşırılıkçılar için medya ve yeni medyanın kullanımı; örgütler tarafından araçsallaştırılacaktır. Terör örgütleri; eleman temin etme, propaganda, örgütlenme, radikalleştirme ve kamusal provokasyon amacıyla saldırılarını planlamak, hazırlamak ve gerçekleştirmek için çevrimiçi platformları ve teknolojiyi kullanabilmektedir. Dijital alanda, yeni platformlar ve hizmetler ortaya çıktıkça devlet altı aktörler ve terör örgütleri yeni iletişim ve propaganda araçlarını da geliştirerek tehdidin boyutunu arttırabilmektedir.

Rapoport'un "Dalga Teorisi" terör çalışmaları literatüründe sıklıkla referans verilmektedir (Hart, 2021, s.2). Rapoport dört ana dalga üzerinden temellendirdiği teorisinde, dalgayı; "belli bir zaman dilimindeki aktivite döngüsü" olarak ifade etmektedir (Horgan ve Braddock, 2012). Kavramsal olarak dönemleri genişleme ve daralma aşamaları ile karakterize eden Rapoport (2012), her faaliyet dalgasının uluslararası düzeyde gözlemlendiğini, ortak temalarla desteklendiğini, çok sayıda gruptan oluştuğunu, dalgaların uluslararası bir olay tarafından katalize edildiğini ve yaklaşık olarak bir nesil sürdüğünü vurgulamaktadır (Rasler ve Thompson, 2009, s.13; Rapoport, 2012).

"Dalgalar" tanımsal olarak dönemleri işaret etmiş olsa da mutlak bir başlangıç ve bitişi ifade etmemektedir. Her bir dalga, farklı örgütlenmeler tarafından algılanan ortak bir sorundan kaynaklı olabilmekte ve dalgalar arasında döngüsellik olabilmektedir. Rapoport (2004)'a göre, zaman ve uluslararası konjonktürdeki değişimler, terörizme döngüsel bir karakter kazandırmaktadır (2004, s.5) Bir dalgadaki düşüş unsurunun diğer dalga için bir yükseliş unsuru haline dönüşebilme potansiyeli oluşturabileceği Rapoport'un teorisinde tanımlanmaktadır. Rapoport (2004), siyasi kargaşalar, direniş ve ideoloji gibi çeşitli etkenlerin bir dalgada düşüşe yol açabileceğine vurgu yapmış, dalgayı tetikleyen ideolojik arka planın her bir dalga boyunca da devam edebileceğini savunmuştur. Dalgalardaki belirgin özellik ise uluslararası olması ve birçok ülkede gerçekleşmiş olmasıdır.

Rapoport'a göre milliyetçilik ideolojisi dört dalga içerisinde kalıcı olan ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Rapoport (2002)'a göre, "Yerel amaçlar, tüm dalgalarda ortaktır, ancak önemli bir gerçek şu ki, diğer devletler de aynı anda benzer faaliyetleri deneyimlemektedir" (Rapoport, 2002, s.48). Teorisyenlerin birçoğu Rapoport'un teorisini desteklemekte ve Rapoport'un modelinin mevcut konjonktürü en etkili şekilde tanımladığını

ifade etmektedir (Hart, 2021, s.2). 11 Eylül 2011’de Amerika Birleşik Devletleri’nde meydana gelen terör saldırısı, terörizm bağlamında bir dönüm noktasını işaret etmektedir. 11 Eylül saldırısı, örgütlenme yöntemi, stratejisi ve taktikselliliği “yeni terörizm” olarak tanımlanan bir dönemi vurgulamaktadır. Yeni terörizm çağında terörist organizasyonlar, hücre tipi yapılanma ile örgütlenmekte ve konvansiyonel strateji ve silahlar yerine, asimetrik tehdit olarak tanımlanan; internet teknolojilerini, kitle imha silahlarını ve medya teknolojilerini geniş çapta kullanmaktadır (Martin, 2017, s. 65)

Karen Rasler ve William R. Thompson (2009), beşinci dalgada heterojen unsurların var olduğunu ancak terörizmin belirli özelliklerinin ise dikkate alınmadığını öne sürmektedir. Tom Parker ve Nick Sitter (2016) Rapoport’u eleştirmiş, “dalgalar” kavramsallaştırmasına karşıt olarak “türlerin kavramsallaştırılması gerektiğini savunmuşlardır (Parker ve Sitter, 2016, s.198). Rapoport, geniş çerçevede birbirini takip eden dört dalga üzerinden şekillendirdiği teorisinde, birbirinden benzersiz sosyal ve politik gerilimlerin her bir dalga için hızlandırıcı unsur olduğunu ifade etmiş ve bu olayların uluslararası niteliğine ve katılımcı grupların hedef ve taktiklerine odaklanmıştır. Analizini yaparken terör örgütleri, diaspora toplulukları, devletler ve ulus üstü örgütlenmelerin etkileşimini incelemiştir. Bu çerçevede Rapoport’un sınıflandırmasına göre “dalgalar” Anarşist Dalga, Anti Kolonyal Dalga, Yeni Sol Dalga ve Dini Dalga’dır.

1.1. Birinci Dalga: Anarşist Dalga (1880- 1910)

Rapoport’un ilk modern terörizm dalgası, Anarşist Dalga, 1880’lerde Rusya’da faaliyet gösteren Narodnaya Volva (Halkın İradesi) örgütünün anarşist eylemleri ile başlayarak devam eden süreçte Avrupa’ya ve Balkan Devletleri’ne yayılmıştır. İdeolojik olarak anarşizm tarafından temellenen dalga da anarşist doktrinin dört ana noktası belirleyici unsurdur (Rapoport, 2002). Buna göre; modern toplum, çok büyük gizli düşmanlık rezervi içermektedir. Toplum, suçluluk duygusu ve ahlaki gelenekler ile bunları bastırmaktadır. Gelenekler, tarihsel olarak açıklanabilir nitelikte ve bu nedenle terör saldırıları “ahlaka aykırı” ifade edilmiş olsa da gelecek nesiller için özgürleşmeye yönelik asil çabalar olarak tanımlanmaktadır. Siyasal şiddet biçimi olarak terör, gelenekleri yok etmenin en hızlı ve en etkili yoludur (Rapoport, 2002).

Siyasi liderlere ve hükümet yetkililerine karşı suikast girişimleri ve sembolik hedeflere yönelik saldırılar dönemi karakterize etmiştir. Anarşist figür, Vera Zasulich, 1878 yılında, Rusya'nın St. Petersburg kentinde bir polis şefini vurarak yaralamış ve mahkemede “Ben teröristim, katil değil” sözü ile sembolleşmiştir (Rapoport, 2002, s.50). İsyancılar kendilerini “gerilla” değil “terörist” olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda terörizm bir amaç değil, bir strateji olarak şekillenmiştir.

Monarşilerin meşruiyetinin azaldığı anarşist dalga içerisinde amaç devrimi kışkırtarak hükümetin baskısını ortadan kaldırmaktır (Hughes, 2021, s.57). Bireysel terörizmin ilk örneği olan anarşist dalga içinde ölenler kutsanmıştır. “Suikastın Altın Çağı” olarak anılan dönemde, Ku Klux Klan örgütü eylemleri döneme damgasını vurmuş, dönem 1. Dünya Savaşı ile sona ermiştir (Rapoport, 2013, s.52).

1.2. İkinci Dalga: Anti Kolonyal Dalga (1920-1960)

Anarşist Dalga, 20. yy ilk çeyreği itibariyle düşüş aşamasına geçmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile sona ermiştir. Rapoport, Versay Barış Antlaşmasını, Avrupa'da yükselen etnik milliyetçilikle birlikte Anti Kolonyal dalgayı hızlandıran olay olduğunu ifade etmiştir (Kaplan, 2010). 1.Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da self-determinasyon ilkesi sömürge karşıtı dalganın katalizörü olmuştur (Jensen, 2013, s.15). Önceki döngüdeki bölgesel odaklanma yerine terör eylemleri Pakistan ve Filipinler gibi ülkelerde gerçekleşmeye başlamıştır. Eylem stratejileri vur-kaç taktiği ve gerilla savaşına dönüşmüştür.

Kitlesel terörizmin ön plana çıktığı bu döngüde teröristlere “özgürlük savaşçısı”, “hükümet terörüne karşı mücadele verenler” benzetmesi yapılmıştır (Rapoport, 2013, 53-54). Güvenlik güçlerine, asker ve polise yönelik eylemlerin yoğun olduğu döngüde, Lehi, İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA), Irgun gibi örgütlerin faaliyetleri etkin olmuştur. Menahem Begin, Irgun örgütünü ulusal kurtuluş savaşındaki “özgürlük savaşçıları” olarak tanımlamıştır (Kaplan, 2010). İkinci Dalga terörü, finansman ve siyasi olarak desteğini diaspora gruplarından sağlamış ve ilerleyen süreçte diaspora gruplarına, finansal olarak bağımlı hale gelmiştir.

Irgun örgütü, 1946 yılında King David Oteli'ni bombalayarak büyük bir katliam gerçekleştirmiştir (Clarke, 1981, s.145). Anti- Kolonyal Dalga, 1960'lı yılların ortalarına doğru ulusal özgürlük mücadelelerinin başarıya ulaşması ve sömürge devletlerinin etkinliğinin azalması ile etkisini

kaybetmeye başlamıştır (Biçer, 2020, s.924). Terörist/özgürlük savaşçısı dilemması, Yeni Sol Dalga için uluslararası alanda bir anlam karmaşasına yol açmıştır (Hoffman, 2003, s.16). Bu karmaşa, sömürgecilik karşıtı eylemlerde bulunan örgütlerin, kendilerini “bağımsızlık savaşçısı” olarak nitelendirmesi sonucunda tartışılmıştır. Birinci dalga nitelikleri itibari ile devrimci iken ikinci dalga daha yerel ve bölgesel mücadeleye odaklanan yapıdadır. İkinci Dünya Savaşı sonunda sömürgecilik karşıtı terör örgütleri azalmış, IRA gibi birkaç grup etkin kalmıştır.

1.3. Üçüncü Dalga: Yeni Sol Dalga (1960- 1980)

1960’lardan yirminci yüzyılın sonuna kadar olan dalga, Yeni Sol Dalga olarak tanımlanmıştır. Yeni Sol Dalgayı tetikleyen unsurlar Vietnam Savaşı ve Soğuk Savaş olmuştur. Yeni Sol dalgada, Marksizm baskın ideoloji olsa da Leninizm, Komünizm, Milliyetçilik, Etnik Milliyetçilik ve Maoizm de etkili olmuştur.. Üçüncü dalgada, Sol örgütlerin motivasyon unsuru “mevcut düzen yerine alternatif bir düzen getirmek” şeklinde karakterize edilmiştir (Yıldız, 2020, s.11). Terör örgütlerinin amaçları, kapital dünya düzenini elimine etmek olup, hedef olarak, ABD ve siyasal iktidarlara odaklanmışlardır (Hughes, 2021, s.57). Vietnam Savaşı’nın sona ermesi ile İtalyan Kızıl Tugayları, Batı Almanya Kızıl Ordu grubu gibi birçok örgüt genişleme sürecine girmiştir.

Uluslararası terörizm terimi, Yeni Sol dalgada yeniden canlandırılmış, Fransız Devrimi’nin eşitlik ilkesi, farklı ulusal örgütlenmeler arasında aidiyet ve motivasyon unsuru oluşturmuştur (Rapoport, 2002; Rapoport, 2020, s.4). Üçüncü dalgada, Ermenistan’ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu (ASALA, The Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia), Kürdistan İşçi Partisi (PKK, Kurdistan Worker’s Party), Ayrılıkçı Bask Örgütü (ETA, Euskadi Ta askatasuna, Bask Yurdu ve Özgürlük), Korsika Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLNC) gibi milliyetçi ideolojileri benimseyen örgütler radikalleşme eğilimine girmişlerdir. Uçak kaçırma, rehin alma, fidye ve suikast taktiği en belirgin eylemleri olmuştur (Rapoport, 2013, s.57). 1970’lerde yüzden fazla uçak kaçırma vakası ve 73 farklı ülkede rehin alma eylemleri gerçekleştirilmiştir (Kurt, 2019, s.40). 1996 yılında Japon Büyükelçiliği’ne düzenlenen terör eyleminde 72 kişi rehin alınmıştır.

Bu dönem haberleşme teknolojilerinde hızlı gelişim olması, eylem yaparken medyanın kullanılmasına da alan açmıştır. Vietnam Savaşı sonrası

özellikle Asya, ABD (Amerika Birleşik Devletleri), Avrupa ve SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'de hareketlilikler olmuştur.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile üçüncü dalganın etkinliği azalmaya başlamıştır. İletişim teknolojisindeki devrim, dönemi etkileyerek kapsam bakımından enternasyonalist hale getirmiş, ABD karşıtlığı, küresel bir olgu haline dönüşmüştür.

1.4. Dördüncü Dalga: Dini Dalga (1979- ...)

1979 İran İslam Devrimi ve SSCB'nin Afganistan işgalinin katalizör etkisi yaptığı dalganın ana ideolojisi dini motivasyon olmuştur (Kaplan, 2011, s.66). Dini motivasyonlu terörizmin mevcut küresel tecrübesi, din olgusunun birey üzerindeki güçlü etkisi üzerinden temellenmiştir. Terör örgütlerinin yeni hedeflerini rasyonelleştirmesinde dini inançlarla terörist ideolojinin kaynaşması kritik unsur olmuştur. Dini dalganın etkin olduğu dönemde “küresel cihat” hedefi ile organize olan örgütlere ilham veren unsur, Batılı güçlere karşı mücadele ile birlikte İran Devrimi'dir (Kaplan, 2011, s.66). Benzer şekilde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, örgütler için motivasyon ve tetikleyici etken olmuştur (Proshyn, 2015, s.98). Tüm bu unsurlar içinde önceki terör dalgalarına öncü olan unsurlar köktendinci dalganın hızla yayılması ile etkisini kaybetmiştir (Gupta, 2011, s.35).

Dini dalga, operasyon, örgütlenme, eylem stratejileri ve ideolojik motivasyon açısından diğer terör dalgaları ile farklılıklar göstermektedir (Martinez, 2016, s.22). Dördüncü dalgada terörist grupların organizasyonel yapısında hiyerarşik bir emir-komuta zinciri yerine bağımsız hücrelerden oluşan bir örgütlenme modeli mevcuttur (Pedahzur ve Parliger, 2013).

Dini dalga, El Kaide (AQ), Irak Şam İslam Devleti (DAEŞ, Devlet'ül İslamiye fi'l Irak ve's Şam), Aum Shinrikyo, Boko Haram ve Eş-Şebab örgütlerinin yükselişi ve küresel tehdit oluşturmasına alan açmıştır. Amaçları Küresel Cihat olan örgütler özellikle 11 Eylül sonrası ABD, İsrail ve Avrupa'yı hedef almışlardır. Eylem yöntemi olarak; intihar eylemleri, uçak ve araç kaçırma, bombalı eylemler ve rehin alma taktiklerini kullanan örgütler, eylemlerini güvenlik güçlerine yönelik gerçekleştirmişlerdir.

Dini dalganın etkin olduğu dönemde “Hristiyan Terörizmi” olarak ifade edilen, “İncil'in ırkçı yorumları”, dini eskatoloji, Hristiyan kimlik hareketlerinde etken olmuştur (Rapoport, 2001, s.61). Hristiyan şiddeti, 11 Eylül saldırısı sonrası köktendinci hareketlerin yaygınlaşması ile etkisini

yitirmiş, diğer dinlerden ilham alan şiddet içeren aşırılık yanlıları neredeyse yok olmuştur. Rapoport (2022), teorisinde her bir dalgayı “baskın bir enerjinin yönlendirdiğini ve dalgaların uluslararası bir karaktere sahip olduğunu” ifade etmektedir (2022, s.10). Rapoport’un dalga önermesinde bir dalganın enerjisi yeni organizasyonlara ilham veremediğinde dalga ortadan kaybolacaktır. Rapoport’un teorisi modern terörizmin evrimini kategorize ederek açıklamakta bütüncül bir çerçeve inşa etmiştir.

Terörizmin dördüncü dalgası küreselleşme ve internet teknolojilerinin yaygınlaşması ile ağlarını genişletme imkânı bulmuştur. Simon (2011)’a göre her dalganın hedefi benzerlikler göstermekte ve yeni dünya düzeni (devrim düzeni) çağrısı ile siyasi meşruiyete meydan okumaktır (Simon, 2011, s.46). Bu meydan okumalarda kitleleri manipüle etmek için en etkili araç, propaganda faaliyetleri ile toplumsal katmanların derinliklerine nüfuz ederek algı oluşturmaktır (Laqueur, 2017, s.49).

Rapoport 21.yy’ı katalize edecek beşinci dalganın 2025 civarında başlayabileceğine inanmaktadır. Ancak bir sonraki dalganın nitelikleri ve zaman periyodunu net ifade edememiş, çeşitli siyasi sorunlara tepki olarak patlak verebileceğini belirtmiştir (Hughes, 2021, s.56). Terör uzmanları 2020’lerde ortaya çıkan ve genellikle kültürel ve teknolojik enstrümanlara odaklanan beşinci dalganın enerjisi hakkında önermelerde bulunmuşlardır. Dipak Gupta, Erin Walls ve Amber Hart, aşırı sağ terörün yükselişininin Beşinci Dalga olduğunu iddia etmişlerdir (Rapoport, 2020, s.269). Terörizmin beşinci dalgası, postmodern terörizm ve asimetrik savaş unsurlarını işaret eden karakterde olabilecek ve yeni terörizm tehditleri ile karşılaşacaktır. 11 Eylül sonrası dönem “yeni terörizm çağı” olarak ifade edilmiş, bu dönemde terör örgütleri, konvansiyonel silahlar yerine teknolojik araçları, kitle imha silahları ve siber alanı aktif kullanmıştır (Martin, 2017, s.65). Yeni Terörizmin karakteristiği; gevşek ve hücre tabanlı ağlar, siyasi belirsizlikler ve politik istikrarın oluşumu, etnik ve dini motivasyonlu gruplar, hibrit yöntemler, internet teknolojileri ve medyanın manipüle edilmesidir (Martin, 2017, s.65). DAESH, Hizbullah ve Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) asimetrik tehdit yöntemleri kullanarak eylemlerde bulunmuşlardır. 21.yy terörizm stratejisi, küresel çerçevede etnik grupları cezbeden yeni stratejiler ile internet teknolojilerinin kullanımının yaygın olduğu bir alana doğru evrilmektedir (Hanhimäki, 2013, s.301). Bu bağlamda beşinci dalganın önermeleri; yeni kabileci, küreselleşme karşıtı, cihatçı terör ve teknolojik olarak ifade edilmiştir (Hughes, 2021).

2. TERÖRİZMİN BEŞİNCİ DALGASI

Rapoport'a (2012) göre her bir dalganın enerjisi artık yeni bir hareket inşasına tesir edemediğinde ya da sönmeye başladığında yeni bir enerji açığa çıkmaktadır. Dalgaların coğrafyası ve dalga deseni dikkatimizi önemli siyasi temalara çekmekle birlikte, teknolojik gelişmeler ve yeni iletişim modelleri dalgaların döngüsünde etkili olmuştur. Her dalga kendi ulusal yapısını şekillendirmekte, döngüsü içerisinde yeni organizasyonlara ilham veremediğinde ise kaybolmaktadır. Erin Walls'a (2017) göre, belirli bir dalganın ne zaman başlayıp biteceğini öngörmek net olmayacak ve belirli ideolojilerin kristalleşmesi ve örgüt tipolojisinin inşası uzun bir zaman periyodunda gerçekleşecektir (Walls, 2017). Rapoport, modelini sağlam temeller üzerine inşa etmiş, ancak mevcut terör dalgaları dışında kalan terör örgütlerinin niteliklerini açıklama hususunda, Rapoport'un teorisine, eleştiriler getirilmiştir. Bu çerçevede teorisyenlere göre, terörizmin beşinci dalgası ortaya çıkmış olsa da dalganın ana karakteristiği hususunda henüz fikir birliğine varılamamıştır. Honig ve Yahel (2017)'e göre, beşinci dalga terörist yarı devletler (TSS) ile karakterize edilmekte ve enerjisi terörist yarı devletlerin ortaya çıkması ile örtüşmektedir. Honig ve Yahel, Ortadoğu ve Afrika'da çoğunlukta olan terörist yarı devletlere örnek olarak; Hizbullah, Eş-Şebab ve Boko Haram gibi örgütleri vermişlerdir. Etnik- yeni kabileci, cihatçı terör, küreselleşme karşıtı ve teknolojik unsurların etkin olacağı iddia edilen beşinci dalgaya ilişkin önermeler, Jeffrey Kaplan (2016), Anthony Celso (2019), Erin Walls (2017) ve Jeffrey Simon tarafından tartışılmış ve karakterize edilerek nitelikleri ifade edilmiştir.

2.1. Jeffrey Kaplan: Yeni Kabilecilik (2020- ...)

Soğuk Savaş sonrası dönemde savaşların ve çatışmaların arkasındaki en önemli faktör kültürel unsurlar olup ideolojik, politik ve ekonomik faktörleri geri plana bırakmıştır (Hughes, 2021 s.57). Jeffrey Kaplan, beşinci dalganın diğer dört dalga ile benzer nitelikler gösterse de etkin unsurun "Yeni Kabilecilik" adını verdiği yerel unsurlar ve kültürel farklılıkların hâkim olduğu etnik kökene odaklanacağını savunmuştur (Kaplan ve Costa, 2014). Beşinci terörizm dalgasının nitelikleri itibarıyla, radikal eğilimli, aşırılıkçı ve iç çatışma yönelimli olacağına vurgu yapmıştır (Walls, 2017, s.52). Bu dalgada ortaya çıkan örgütlenmelerin amacı, "yeni bir dünya yaratmak" ütopyası üzerinden inşa edilmiştir. Çok uluslu ve küresel boyutta işbirliklerinin güçlü olmadığı bu dalgada eylemlerin hedefi; hükümetler,

bölgesel ve etnik gruplar, kadınlar ve çocuklar olmuştur (Hughes, 2021, s.56).

“Yeni Kabilecilik” dalgasında öne çıkan örgütlenmeler ise Kızıl Khmerler ve Tanrı'nın Direnişi Ordusu (LRA)'dur. Bu dalğanın örgütlenme modeli son derece otoriter yapıda olup, yeni bir toplum oluşturma motivasyonu ile kolektif şiddet içeren eylemler ön plana çıkmaktadır (Walls, 2017, s.53; Kaplan, 2008). Tecavüzler, terör stratejisinin imzası niteliğinde olup, örgütlenme içinde kültürel normların ihlal edilmesi, radikal kopuşu destekleyerek yoksunluğu tetiklemektedir (Kaplan, 2008; Walls, 2017, s.53). Milliyetçi ideolojinin etken olduğu dalğanın belirgin karakteristiklerinden biri de ırksal saflığa odaklanan yapısıdır (Kaplan, 2008).

2.2. Anthony Celso: Cihatçı Terör (2020- ...)

Anthony Celso (2015), beşinci dalgaya ilişkin önermesinde cihatçı grupların etkin olduğu bir döngüye işaret etmiştir. Jeffrey Kaplan'ın beşinci dalga modelinde Boko Haram ve DAESH gibi tekfirci-cihatçı¹ örgütler, uluslararasılaşmaları nedeni ile teorisinin dışında tutmuştur, ancak ilgili örgütler nitelikleri itibariyle Celso'nun önerisi ile benzeşmektedir (Celso, 2015; Walls, 2017, s.55). Celso (2015), beşinci dalğanın tetikleyici karakterini zayıf devlet otoriteleri ve tekfirci-cihatçı terör olarak açıklamaktadır (Hughes, 2021, s.58). Cihatçı terör örgütleri, toplumdaki izole olarak, hayali, yeni bir toplum ideali ve hilafet devleti kurmayı amaçlamışlardır (Walls, 2017, s.57). Hükümetleri hedef alan yapılarıyla bünyelerinde aşırılıkçı unsurları barındıran bu dalgada, göreceli yoksunluk,

¹Tekfir; Selefî akımların diğer inananları “yeterince Müslüman olmadığı” söylemi üzerinden diğer tüm yapıları öteki ilan ederek dışlamasıdır (Benslama, 2018, s.5). Selefî düşünce yapısal olarak aşırılık unsurlarını barındırmakta ve kendileri dışında herkesi sapkın ve mürted (dinden dönme) olarak tanımlamaktadır. El Kaide ve DAESH gibi örgütlerin beslendikleri ideoloji, Selefîlik anlayışı üzerinden şekillenmiştir. Selefîlik; Suudi Selefîlik, Cihadi ve Tekfirci Selefîlik olarak üç farklı anlayış üzerinden ifade edilmektedir. Selefî anlayışta, Kuran ve Sünnette yer alan kaideler yoruma yer verilmeden, kutsal metinlerde geçen anlamları ile direkt kabul edilmektedir. Cihad kavramı El Kaide, DAESH gibi örgütler tarafından araçsallaştırılmıştır. İslam'da cihad kavramında tanımlanan “büyük cihad” bireyin içsel yolculuğu ve nefis mücadelesini, küçük cihad ise İslam dinini benimseyenlerin, İslam'ı savunmaları anlamında tanımlanmaktadır (Whelan, 2006, s.16; Martin, 2017, s.182). Dini motifli örgütler cihat anlayışını benimseyerek sözde hilafet devleti kurmayı hedeflemektedirler (Walls, 2017, s.57). Cihat kavramının ideolojik olarak kullanılmasında, Selefî düşünce ve İbn Teymiyye'nin fetvası etken olmuştur (Esposito, 2002, s.44).

toplumdan dışlanma ve ekonomik faktörler, bireyleri yalnızlaştırarak, radikal eğilimleri ve siyasal şiddeti tetiklemektedir (Hughes, 2021, s.59).

Cihatçı hücrelerin eylem stratejileri; sınırsız şiddet, etnik ve mezhepsel temizlik, örgütlenmelerinin odağında ise hükümetler, dinden dönenler ve dini mezhepler yer almaktadır.. Radikal, aşırılık yanlısı gruplar beşinci dalga eğilimlerini yerelleştirerek Kaplan'ın önermesi ile benzer nitelikler taşımaktadır. Beşinci dalga; modern dünyadan kopuş ile simgelenerek, hilafet devleti kurma hedefli ve Batı etkilerinin yok edilmesine yönelik motivasyondadır (Walls, 2019, s.56). Boko Haram ve DAESH'le özdeşleşen dalga, örgütlerin cihatçı-tekfirci yapıları ile daha geniş İslamcı toplumdan da izole olduğunu savunmaktadır.

2.3. Teknolojik Dalga: Jeffrey Simon (2020- ...)

Rapoport, Anarşizm, sömürgecilik karşıtlığı, Marksizm ve köktendinci ideolojiler mevcut dört dalgayı karakterize etmiş olsa da salt bir terör ideolojisinin mümkün olmadığını da teorik çerçevede sunmuştur. Simon (2011), beşinci dalgaya tek bir ideolojinin hâkim olamayacağını, bunun yerine internet teknolojileri, siber araçlar ve kitle imha silahlarının “yalnız operatörler” aracılığı ile “Teknolojik Dalga” oluşturacağını ileri sürmüştür (Simon, 2011, s.48). Simon'a göre, terör örgütleri, eylem stratejilerini belirlerken küresel etkisi olabilecek kitlesel organizasyonlara yönelebileceklerdir. Bu dalganın katalizörü; bilgi ekosisteminin küreselleşme ile hızlı bir şekilde alanının genişlemesi ve internet teknolojileridir. Beşinci dalganın enerjisi olarak tanımlanan etkin teknolojiler, bilginin, toplanma, işlenme ve kullanılması ile bireyler, toplumlar ve devletler için tehdit unsuru olabilecek potansiyeli artırabileceklerdir (Simon, 2011, s.48). Terör örgütleri büyük ölçekte eylemler düzenlerken internet teknolojilerini, eleman temin etme, lojistik alt yapıları oluşturma ve organizasyonel planlamaları için kullanmaktadırlar (Hughes, 2021, s.58). Teknoloji ve terörizm arasındaki bağlantı beşinci dalganın dinamiklerini kavramakta yol göstericisidir. Hedefler, taktikler, organizasyonel yapılanmalar internet üzerinden yürütülmektedir.

Simon (2011)'un işaret ettiği teknoloji ile betimlenen dalganın katalizör unsuru internet teknolojilerinin terör örgütleri tarafından eylem, propaganda, saldırı ve organizasyonel bağlamda kullanımı olmakla birlikte, terör örgütlerinin devletlerin kritik alt yapılarına ulaşabilmesine de alan açmaktadır (Simon, 2011, s.52). Devletler için yeni medyanın kullanımı,

yeni terörizm çağı ile birlikte dijital alanın tehdit unsuru olarak kullanılabilmesine de imkân vermektedir. Bilginin yayılma hızının ansal olarak gerçekleşmesi terör örgütlerinin söylemlerini de internet aracılığı ile aktarabilmesini tetiklemiş, katalizör etkisi görmüştür. Amaç, kitleleri harekete geçirmek, hükümetlerin kritik alt yapılarına zarar vermek, büyük ölçekli siber saldırılar ile sistemleri devre dışı bırakmaktır. Bu bağlamda El Kaide terör örgütü, savaşı web üzerinden de dijital alana taşıyarak interneti bir propaganda aracı olarak kullanan örgütler arasındadır. “AQ Central, Digihad” ve birçok internet sitesi aracılığı ile örgütün mesajını çevrimiçi platformlarda iletişim stratejileri ile duyurmaya çalışmıştır (Small Wara, 2012). Stratejik olarak “yeni nesil cihat” dijital alana taşınmıştır.

Beşinci Dalganın tanımlayıcı özelliği, “yalnız operatörlerin” önemli oyuncular haline gelebilmesidir. Yalnız operatörler, dijital alanda internet aracılığıyla bilgiye sınırsız erişim sağlayabilmektedir (Rosenfeld, 2011, s.4). Terör örgütlerinin organizasyonel olarak, dijital alanda hücre tipi örgütlenme modeli ile örgütlenmesi, radikalleşme ve aşırılık içeren yapılanmalarda, örgütlenmeye ivme katmaktadır. Terör örgütleri lidersiz cihat taktiği ve yalnız operatörler ile hareket alanlarını genişleterek, küresel etkilere dönüşebilecek eylemler planlamaktadır. Devletler, devlet dışı aktörler ve devlet altı gruplar tarafından zarar verme amaçlı kullanılan internet teknolojileri, özellikle yeni medyanın gücü ile devletler için tehdit oluşturmaktadır. Teknolojik Dalganın hedef kitlesi ise çok uluslu şirketler, finansal sistemler, hükümetler ve bireylerdir. İstihbarata sızabilme niteliği olan bu dalgada yapay zekânın otonom silahlarda kullanımı devletler ve devlet altı gruplar için güvenlik tehdidi oluşturabilmektedir.

Bu dalgada yer alan tehditler ve saldırılar siber alanda gerçekleşmekte ve alışılmadık asimetrik ve hibrit unsurları barındırmaktadır. Terör örgütlerinin teknolojik alt yapılarını güçlendirmesi de tehdidin ölçeğinin büyümesinde etkili olabilmektedir. Yaygın ve yıkıcı etkisi olan teknolojik unsurlar dijital alanda terörizmin de etkinliğini arttırabilmektedir.

2.4. Küreselleşme Karşıtı Dalga: Erin Walls (2020- ...)

Erin Walls (2017), beşinci dalga için kavramsallaştırdığı önermesinde, popülist ideoloji ve aşırı sağ söylem üzerinden inşa edilen yabancı düşmanlığına odaklanmaktadır (Hughes, 2021, s.59). Küreselleşme Karşıtı dalganın katalizör unsuru ise Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden ayrılma

sürecindeki Brexit ve 2016 yılındaki ABD Başkanlık seçimleri olmuştur (Walls, 2017, s. 76).

Aşırılık yanlıları, küreselleşme karşıtı dalgada internet aracılığı ile ifade özgürlüğü iddiasını katalize ederek, toplumu kutuplaştırıcı içerikleri propaganda amaçlı kullanabilmektedir. Salt milliyetçi ideolojinin hâkim olduğu dalganın katalizörü, yabancı düşmanlığına dayalı ideolojilerle beslenen milliyetçilik ve bu durumun teröre dönüşebilme potansiyelidir (Hughes, 2021, s. 59). Radikalleşme eğiliminin yoğun olduğu aşırılıkçı gruplar, nihayetinde birey, toplum ve devletler için güvenlik tehdidi oluşturabilecek içerikleri, internet aracılığı ile hızla örgütleyebilecek bir potansiyeli harekete geçirebileceklerdir.

Küreselleşme karşıtı dalganın odaklandığı hedefler, uluslararası ittifaklar, finansal kuruluşlar ve çok uluslu şirketlerdir. Bu dalganın eylem yöntemi; yalnız kurtlar, siber saldırılar, patlayıcılar ve insansız hava araçlarıdır (Hughes, 2021, s.59). Küreselleşme karşıtlığı üzerinden motive olan terör örgütleri, planlanmış radikalleşme içerikli şiddet kampanyaları ile toplumu kışkırtarak, iç karışıklık çıkartmayı amaçlamaktadırlar. 1980’li yıllarda, ABD’de yükselen popülizm ve radikalleşme ile birlikte, yeni medya aracılığıyla kitleleri mobilize etme potansiyeli olan göçmen karşıtı söylem zirve noktasına ulaşmış, 1986’da Göçmenlik Reformu ve Kontrol Yasası yürürlüğe girmiştir (Hart, 2021, s.8)

Walls (2017)’un vurguladığı küreselleşme karşıtı dalganın, ideoloji ve söylemleri, dijital alanın etkisi ile Batılı ülkeler arasında korumacı politikaları hızlandırıcı unsur olmuş, iç tehditlerin varlığı ve uluslararası koalisyonların zayıflaması, ABD öncelikli olmak üzere Batılı devletlerin iç güvenliği inşa etmek için içeriye odaklanmasına neden olmuştur. 21.yüzyılın dinamikleri incelendiğinde, dünyada aşırılıkçı ideolojilerde derinleşme gözlemlenmektedir. Dijital bilgi çağının etkisi ile bireylerin internet 4.0’da direkt içerik üreticisi olması, yankı odalarının da varlığı ile yanlış bilginin yayılmasına imkan vermektedir. Dijital alanın teknolojiye dayalı evrimi, terörizmin dijitalleşmesine yeni bir boyut kazandırmıştır. Simon’un vurguladığı, teknolojik unsurların varlığı ve küreselleşme ile çevrimiçi platformların devlet dışı aktörler ve devlet altı gruplar tarafından kullanımı, terörizmin beşinci dalgasında etken unsurun internet teknolojileri ve dijital alan olduğu tezini güçlendirmektedir. Bu bilgiler çerçevesinde dijital

terörizmde öne çıkan unsurlar; Siber Saldırıları, Dijital Radikalleşme, Yeni Medya Aracılığı ile Propaganda ve Dezenformasyon olacaktır.

3. TERÖRİZMİN BEŞİNCİ DALGASI EKSENİNDE TEKNOLOJİK DALGA VE DİJİTAL TERÖRİZM

Küreselleşme ve 11 Eylül saldırıları ile birlikte güvenlik anlayışında yaşanan değişim, medya ve teknoloji alanında, bilginin hızla yayılmasına imkân sağlamıştır. Bilgiye erişimin bu denli hızlı ve kolay olması beraberinde bir takım manipülatif içerikli bilgilerin de servis edileceği bir alan açmıştır. Güvenlik tehdidi artık salt devletler tarafından organize edilen konvansiyonel yöntemlerle değil, organizasyonlar, çok uluslu şirketler ve bireyler tarafından hibrit tehditler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir (Walls, 2017).

2009-2010 yılları arasında, Hibrit Savaş kavramı, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO, North Atlantic Treaty Organization), gündemine girmiş, “konvansiyonel unsurlar, düzensiz güçler, gayri nizami savaş yöntemleri ve toplardan tanklara kadar her şey” hibrit tehdit olarak ifade edilmiştir (NATO, 2010). 2014 Rusya’nın Kırım’ı ilhakı sırasında kullandığı strateji yeni bir savaş çağını işaret etmekte ve algı temelli tehditlerin sadece taktik değil stratejik ve politik olduğunu göstermektedir. Eric Hobsbawm (2008), tehdit algısındaki değişimin küreselleşme ile birlikte dönüşümüne vurgu yapmıştır (Hobsbawm, 2008, s.168).

Yeni terörizm çağı olarak da adlandırılan dönemde artık tehditler sadece devlet merkezli olmamaktadır. Etnik, ideolojik unsurlar yerine, kayıpları en üst düzeye çıkaran asimetrik tehdit yöntemleri, bilişim teknolojileri, yeni medyanın ustalıkla kullanılması ve medyanın manipüle edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Terörist saldırılar, devlet altı gruplar tarafından basının ilgisini çekmek için titizlikle hazırlanmakta ve medyaya servis edilmektedir. Bilginin güç olduğu gerçeği, terörist yapılanmalar tarafından da bilinmekte ve kasıtlı yanlış bilgiyi geniş kitlelere ulaştırmak amacıyla araçsallaştırılmaktadır (Martin, 2017,s. 97).

Terör örgütleri ile konvansiyonel medya arasında simbiyotik bir ilişki mevcuttur (Simon, 2019, s.167). Terör örgütleri propaganda ve ideolojilerini benimsetmek için medya ve iletişim kanallarına ihtiyaç duyarlar. İnternet ve dijital alan bu çerçevede devrimsel bir etki yaratmıştır. Terör örgütleri, planladıkları eylem videolarını, web siteleri, dijital oyunlar ve yeni medya

aracılığıyla hızla dolaşıma sokarak ideolojilerini desteklemeye çalışmışlardır (Simon, 2019, s.167).

Kitle iletişim teknolojileri, gerek konvansiyonel gerekse asimetrik çatışmalarda savaş silahı olarak kullanılabilir. Terörist örgütlenmeler sıklıkla medyayı manipüle ederek, olağanüstü durumlarda tehdit unsuru oluşturabilmektedirler. Amaç, yeni medyada propaganda, kaos oluşturarak sözde amaçladıkları davanın yaygınlaşmasını sağlamak, mesajlarını karşı tarafa iletmek, mevcut iktidarın politikalarını eleştirmek ve algı temelli gündem oluşturmaktır (Hoffman, 2003; Martin, 2017:103). Bugün, çok kutuplu dünya düzeni diyebileceğimiz uluslararası sistem artık ekonomik krizlerin, salgınların, iklim değişikliklerinin ve göçmen krizlerinin de tehlike oluşturduğu bir düzene evrilmiştir. Bu kapsamda yeni medya aracılığı ile tehdidin boyutu değişmiştir

Siber alanın yaygınlaşması ile ortaya çıkan bağlantısallık, bireylerin ve kurumların anlık paylaşımlarla reaksiyona geçmesi dijital terör kavramını ön plana çıkarmıştır. Dijital terörizm, bireyleri, kuruluşları veya ulusları hedef alan terör eylemlerini gerçekleştirmek amacıyla dijital teknolojiler ve internetin kullanılmasını ifade etmektedir. Bu çerçevede dijital çağda terörizmin belirleyici unsurları ise Jeffrey Simon (2011), tarafından beşinci terör dalgasının kavramsallaştırdığı teknolojik dalga ekseninde dijital terör olacaktır. Dijital terörün belirleyici unsurları ise; yeni medya, propaganda, siber saldırılar, dijital radikalleşme ve dezenformasyondur¹ (NATO,2023).

3.1. Yeni Medya, Propaganda ve Dijital Terörizm

1990'lı yıllardan itibaren internetin ve bilgi teknolojileri çağının ortaya çıkışı, şiddet yanlısı aşırılıkların ve devlet altı örgütlenmelerin etkinlik alanlarını dijital ortama taşıyarak propaganda alanlarını genişletmiştir (Rapoport, 2020, s.239). Dijitalleşmenin gelişmesi, toplumsallaşma ile beraber kendi özerk alanını inşa etmiştir. Bu bağlamda sosyal medyanın bütün elementleri, teknolojik dalga ekseninde “yeni medya” olarak kavramsallaştırılmıştır. Yeni medya ve dijital alan, bireyleri, toplumları ve devletleri dönüştüren etkisi ile terör örgütleri için propaganda²

¹ Dezenformasyon; aldatma ya da yanıltma amacıyla yanlış ya da manipüle edilmiş bilgilerin kasıtlı olarak yayılması olarak tanımlanmaktadır (NATO, 2023).

² Propaganda, Latince, “*propagare*” kökünden gelmekte ve “*yaymak ve toprağı ekmek*” anlamını taşımaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ise; bir düşünce ya da doktrini başkalarına iletmek, yaymak ve benimsetmek amacı ile söz, yazı gibi araçlarla gerçekleştirilen çalışma olarak tanımlanmıştır (TDK,

alanı olmuştur. Günümüzde terör eylemlerinin yüzde 90'ı internet üzerinden yeni medya araçlarını kullanarak gerçekleşmektedir (Weimann, 2014, s.1). Sosyal ağlar üzerinden ulaşılan bilgiler ile terör örgütleri, doğrudan iletişim kanallarını etkinleştirerek siber terörizme alan açmıştır. Dijital alanda biçimlenen teknolojik terörizm, terör örgütlerinin varlıklarını çevrimiçi platformlar üzerinden idame ettirmesine olanak sağlamıştır. Youtube, Facebook, Instagram, X, Threads ve diğer tüm dijital ağlar terör örgütlerinin propaganda sahası olmuştur. Terör örgütleri, etkileşim, erişim ve iletişim kolaylığı nedeniyle çevrimiçi platformları tercih etmektedir. Terör örgütlerinin propaganda amaçlı yeni medyayı kullanımı, yalnız operatörler ve uyuyan hücrelerin eylemselliğini arttıran unsur olmuştur.

Dijital alan, bilginin yayılmasına ve erişimine olanak sağlayarak kitleleri mobilize edecek katalizördür. Terör örgütleri, dijital kanallar aracılığıyla propaganda, radikalleşme ve eleman temin etmektedir (Whelann, 2014, s.3). Web sayfalarını, operasyonel alanlarını genişletmek için kullanan örgütler stratejik bir iletişim konsepti oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Simon (2011)'un “teknolojik dalga” önermesi, 21.yy'ın terörizm karakterini de doğrular niteliktedir. Terörist organizasyonlar, Telegram, WhatsApp, Instagram gibi dijital araçlar ile yeni medyanın avantajlarını operasyonel alan olarak kullanmaktadırlar. Dijital alanda gerçekleşen propaganda bu çerçevede, terör örgütlerinin manipülasyon aracı olmakla birlikte, örgütlerin amaçlarına hizmet eden stratejik bir iletişim modelidir (Dede ve Tansü, 2020, s.12).

El Kaide ve DAESH gibi terör örgütleri, yeni medyayı kullanarak, örgüt ideolojilerini, propaganda kanalıyla iletme motivasyonundadır. Bu bağlamda DAESH, yeni medya platformlarında dışlama, referans (meşruiyet temelli propaganda faaliyeti), sembol (Kelime-i Tevhid'in yazılı olduğu bayrak seçimi ve DAESH amblemleri), mübalağa (örgütü bir arada tutmak için ütöpik anlatı), yüceltme ve süsleme tekniği (şehitlik üzerinden temellenen yüceltme tekniği) ile operasyonel alanını güçlendirerek aidiyet arttırmaya çalışmaktadır (Özveren, 2022, s.117). DAESH, muhaliflerine karşı propagandasını YouTube ve X platformu üzerinden gerçekleştirmekte, kamuoyu oluşturmak için Facebook ya da X platformlarını kullanmakta ve

2024). Propaganda, beyaz, gri ve kara olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Beyaz propaganda, kaynağın kesin olduğu propaganda olarak tanımlanmakla birlikte, gri propaganda ise kaynağı belli olmayan ve doğruluğu kanıtlanamayan propaganda türü, kara propaganda ise belirli bir kaynaktan geliyor gibi gözükmeyle birlikte, kaynak daima gizlidir (Jowett ve O'donnel, 2018).

örgüte sempatican ve koordinasyon amaçlı planlamalar için de Instagram, YouTube ve TikTok platformlarını kullanmaktadır. Temel amaçları, kitleleri kaos ve korku temelli manipüle ederek, örgüt ideolojilerini kabul ettirmeyi ve popülaritesini arttırmaya çalışmaktadır. Irak'ın ABD tarafından işgali sonrası, istikrarsız olan bölgede, devlet dışı örgütler, küresel iletişim ve yeni medya araçlarıyla etkili bir propaganda stratejisi yürütmüştür. Bu bağlamda terörizm için yeni medya ve propaganda terörizm için proaktif bir iletişim kanalı olmuştur (Rollins ve Clay, 2007, s.14). DAESH örgütü, etkin bir propaganda stratejisi ile dünyanın farklı ülkelerinden eleman temin etmiş ve küresel bir örgüt haline dönüşmüştür.

3.2. Siber Saldırıları, Radikalleşme, Dezenformasyon ve Dijital Terörizm

Bilgi teknolojileri çağı, konvansiyonel birçok anlayışı dönüştürmüş, sınırların olmadığı, teknolojinin başat unsur olduğu dijitalleşme, devletler için, fırsatlarla birlikte, riskler ve tehditleri de beraberinde getirmiştir. Siber alanın kullanımı, bireylerin geniş kitlelere mesajlarını iletilemelerine ve etkileşim ağı oluşturmalarına olanak sağlamıştır. Bu süreç terörizm kavramlaştırması açısından siber alanda radikalleşme bağlamında dönüştürücü etken olmuştur. Terör örgütleri, dijital alanda siber saldırılar gerçekleştirerek hükümetler, kurumlar ve uluslararası kuruluşların kritik alt yapılarını hedef alarak terör tehdidi oluşturabilmektedir (Walls, 2019, s.58). Potansiyel bir siber tehdidi değerlendirmek için iki faktörün açıklanması gerekmektedir: “Birincisi, ciddi zarar ve yıkım oluşturabilecek saldırılara karşı savunmasız hedeflerin varlığı, ikincisi ise bunları gerçekleştirme kapasitesine sahip aktörlerin bulunup bulunmadığıdır” (Denning, 2001). Denning (2001)'e göre siber saldırılar, siyasi ve sosyal mercilere karşı, gözdağı vermek ve baskı oluşturmak amacıyla network sistemlerine ve veri tabanlarına yapılan terör tehdididir (Denning, 2001). Etki tabanlı ve kasıt temelli olan siber saldırılar, tahribat, dezenformasyon ve tahrif etmeye yöneliktir. Rusya- Ukrayna arasında, 2022 yılında başlayan savaş her iki ülkenin siber güçlerini de karşı karşıya getirmiştir. İki ülke arasında, devlet destekli gerçekleşen siber saldırılar, DDoS saldırıları ve karşılıklı olarak planlanan dezenformasyon dikkat çekmiştir. Siber saldırılar aracılığı ile yapılan siber savaşlar; temelde devletlerin kritik altyapı sistemlerini hedef almaktadır. Siber savaşlar kanalıyla, ülkelerin kritik servisleri çalışamaz duruma gelmekte ve açık hedef olabilmektedir. Siber saldırılar, devletler için güvenlik tehdidine dönüşebilme potansiyeli taşımaktadır. 2007 yılında Estonya'da, bankalar, medya kuruluşları ve bakanlıklara siber saldırı

yapılmış, devlet kurumlarının internet siteleri çökertilmiştir. 2010 yılında Myanmar’da internet sağlayıcılarına geniş boyutlu DDoS saldırıları yapılmıştır.

İnternet teknolojilerinin yaygın kullanımı, bireylerin radikalleşmesine alan açabilecek içeriklere maruz kalmalarına neden olmakta ve radikalleşme süreçlerini hızlandırarak toplumsal kutuplaşmayı arttırmaktadır. Terör örgütleri, çevrimiçi platformları kullanarak radikalleşmede katalizör olabilmektedir. Aşırılıkçılık, politik ideolojinin radikal bir göstergesi olmakla birlikte, inancın içeriği ve ifade edilme biçimi, aşırılıkçılığın temelini oluşturmaktadır. Aşırılıkçı duygular bu çerçevede bireyi şiddete yönelten, düzen bozucu ve kaos inşa etmeye yakın fiiller olarak ifade edilebilir (Martin, 2017, s.29). İnternetin bilginin yayılma hızını kolaylaştırması, sınırsız erişimi maksimum seviyeye ulaştırması, sınır ötesine operasyonel iletişim sağlaması ve kullanıcılarının kimliklerini gizleyebilme gibi altyapıları barındırması nedeniyle bireyleri radikal çizgiye çekebilme potansiyeli oluşturmaktadır (Weimann, 2014:3).

Hoffman ve Schweitzer (2015)’a göre, propagandanın terör örgütleri tarafından, siber alanda etki tabanlı ve kasıtlı kullanımı, terör örgütü sempatanlarının radikalleşmesine etki ettiğini vurgulamıştır (Hoffman ve Schweitzer, 2015). Simon tarafından ifade edilen teknolojik dalga bu çerçevede 21.yy’da inşa edilen terörün temel belirleyicisidir. Yapay zekânın siber alanda ve otonom silahlarda kullanımı devletler ve demokrasiler için teknolojiyi bir tehdit unsuru haline dönüştürmektedir. Terör örgütleri, sosyal medya platformlarını propaganda, eleman temini, finansman, eylem ve saldırı planı gerçekleştirme amaçlı kullanarak, mesajlarını geniş kitlelere ulaştırabilmekte ve kitleleri harekete geçirebilecek içerikler üretebilme potansiyeline hızla erişebilmektedir. DAESH terör örgütü medya ve interneti propaganda amaçlı kullanarak dijital alanı profesyonel seviyede kullanmıştır.

Sahte haber, dezenformasyon ve propaganda gibi çeşitli yanıltıcı bilgiler çıkar gruplarına hizmet edebilmekte, sınırlar dışından ülkelere müdahale alanı açmaktadır. Devletlerin kurumsal kapasiteleri hedef alınarak, kritik altyapılar zarar görebilmektedir. Siber espionaj faaliyetlerine dijitalleşme ile alan açılmakta, ülkelerin veri tabanlarına yasa dışı saldırılar gerçekleşmektedir. Terör örgütleri, terörizmin finansmanı çerçevesinde Blok chain ürünü olan bitcoin ve kripto paralar, örgütlerin güvenli bir ağ kurabilmelerine imkan sağlamaktadır. Kripto paralar; örgüte bağış toplama,

silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, finansman, kara para aklama ve operasyonel fon sağlama amaçlı kullanılmaktadır. Kripto paraların, kurumsal bir otorite kontrolünde olmaması ve kripto teknikler kullanılması, terör örgütleri için kullanılabilir bir istismar alanı oluşturmuştur. Örgütler, kripto paraları, aracıya gerek kalmadan hızlı işlem potansiyeli, düşük maliyetli olması ve denetim mekanizmasının olmaması nedeni ile tercih etmektedirler. Karanlık Ağ (Dark Web) üzerinden örgütler, teknolojik dalganın belirleyici unsuru olan yalnız kurt hücreleri aracılığı ile birçok kripto aracın alım-satımını yapabilmektedir (FATF, 2018). Anonimlik ve erişilebilirliğin az olması, terör örgütlerinin dijital alanda hareket alanını genişleterek alan açmıştır.

Savaş ve kriz ortamlarının varlığında, yeni medyanın propaganda aracı olması ile devletler güvenlik tehdidine maruz kalabilmektedir. Otonom silahlarda yapay zekâ teknolojisinin kullanımı ile ülkeler artık asimetrik tehdit unsuru ile hedef olabilmektedir. Örneğin; İsrail “Habsora” adını verdiği yapay zekâ teknolojisi ile Gazze’nin silahlarına erişim sağlayarak, sivil alt yapılara ve Gazze’ye karşı saldırıda bulunmuştur (Sabah, 2023). İsrail menşei olan “Predator” casus programı, siber silah endüstrisinde Avrupa’yı merkez haline getirmiştir (Çahmutoğlu, 2023). AIMS (İleri Etkili Medya Çözümler) adlı program, 30’a yakın ülkede 40 binden fazla Avatar ordusu ile seçimlere müdahale ederek dezenformasyon üreterek algı yönetimi yapmıştır (Anadolu Ajansı, 2023). Dijital alan, yeni bir strateji konsepti olup hedef kitle ve uluslararası arenanın psikolojik algısını etkilemektedir (Lanoszka, 2016).

1990’lı yılların sonu ve 2000’li yılların ilk çeyreği itibariyle uluslararası arenada küresel olarak faaliyet gösteren örgütlerin organizasyon yapıları, eylem biçimleri ve stratejileri de değişkenlik göstermeye başlamıştır. Radikalleşme ve aşırılık yanlısı gruplar tarafından hücre tipi örgütlenme modeli yaygınlaşmış, iletişim ve bilgi teknolojilerinin kullanımı artmış, dijital alanda hazırlanan yüksek teknoloji içerikli kitle imha silahları üretilen bir dönem başlamıştır. Bu çerçevede işaret edilen “Beşinci Dalga Terörizm” literatürde terörizmin yöntem ve stratejilerindeki evrimi tanımlamak için kullanılan kavramsal çerçeveyi, küresel politika ile birlikte teknolojik ve toplumsal dinamiklerdeki dönüşümü bu çerçevede terörizmin gelişen doğasını da yansıtmaktadır.

SONUÇ

Modern terörizmin dört ana dalgasında ideoloji, araç ve amaçların birleştirdiği dalgalar döngüsü mevcuttur. Tarihsel süreç içerisindeki teknolojik ve zihinsel değişim, terörizmin boyutunu da dönüştürmektedir. Jeffrey Simon'un teknolojik dalga önermesi, terörizmin gelişen teknoloji ile birlikte evrimine odaklanmaktadır. Siber saldırılar, yeni medyanın kullanımı, dijital alandaki propaganda ve radikalleşme süreçleri teknolojik dalganın karakteristik özellikleri ile benzeşmektedir. Bugün gelinen noktada, terör örgütleri, internet teknolojilerini kullanarak, geniş ölçekte saldırılar düzenleyebilmekte, internet ve dijital platformlar aracılığıyla terörizmi teşvik edebilmektedir. Jessica Stern (Stern, 2003, s. 52), dijital alandaki değişimin tehdit ve güvenlik boyutunu dönüştürmesini “değişken düşman” olarak tanımlamıştır. Dijital terör, terör örgütleri ve baskı grupları için kaynak oluşturabilme potansiyeli taşımakta olup Simon (2019)'un Beşinci Dalga teorisi ile de örtüşmektedir. Beşinci dalganın enerjisi olarak vurgulanan internet teknolojileri aracılığıyla terör örgütleri, psikolojik tahribat, caydırma, uluslararası kamuoyunda gündem oluşturma potansiyelleri ile etkinlik alanlarını genişletmektedir.

Dijital alan siyasal arenada yeni kutuplaşma ve çatışma alanlarının inşasına zemin oluşturabilmekte, terör örgütlerinin, devletlerin kritik alt yapılarına, lojistik planlarına ve potansiyel hedeflerine erişime olanak verebilmektedir. Terör örgütlerinin, sosyal medya üzerinden manipülasyon gücünün olması, kitleleri mobilize edebilme potansiyelinin olabileceğinin de işareti olmakla birlikte demokratik yönetimler için güvenlik tehdidi oluşturabilmektedir.

Rapoport'un dalgaları ve beşinci terörizm dalgasına önermeler, terörizmin evriminin kavramsal olarak ifade edilmesinde yol gösterici olmuştur. Tüm bu kavramsallaştırmanın ekseninde teknolojik dalga ile vurgu yapılan internet teknolojileri, dijital çağın belirleyici unsuru olan dijital terörizmi işaret etmektedir. Terör örgütleri mobilizasyonlarını ve harekât planlarını dijital platformlar kanalı ile gerçekleştirerek, ideolojik ve stratejik savaş yürütmektedirler. Bu bağlamda devlet dışı aktörler dijital alanı fiziksel bir kalkan gibi kullanarak medya üzerinden ideolojik savaşlar yöntemi ile örgütlerini motive etmekte ve propaganda ile eleman kazanmaktadır. Bu çerçevede dijital alan, temel hizmetleri kesintiye uğratabilme, hassas bilgileri tehlikeye atma, dezenformasyona yol açma ve küresel ölçekte kaos ve korku

oluşturabilme potansiyeli nedeni ile devletler için önemli bir tehdit enstrümanıdır. Devletler, enformasyon savaşları ile sınırların dışına kolaylıkla ulaşabilmekte ve seçim süreçlerine dahi müdahale edebilmektedir.

Değişen güvenlik paradigması, küresel dinamikler ve teknolojik faktörler, dinamik ölçekte gerçekleşecek terörizm dalgasının temellerinin atılmış ve organizmasının oluşmuş olduğunu işaret etmektedir. Hakikat ötesi çağın terör dalgası, dijital terör dalgası olacaktır. Dijital terörün karakteristik özelliği ise radikalleşen bireyler, yeni medyanın propaganda amaçlı kullanımı, dezenformasyonun başat unsur olması ve siber saldırılardır. Kötü niyetli bilgisayar yazılımları, DDoS saldırıları, solucan yazılımlar ve kritik sistemlere saldırılar dijital terörün yeni bir terör dalgası oluşturabilme ihtimalini güçlendirmektedir. Korku, sindirme ve kaos oluşturma yoluyla, politik ideallerine ulaşmayı amaçlayan terörizm, doğası gereği küreselleşmenin de etkisiyle etki alanını genişletmektedir. Dijital terör, inşa etmeye çalıştığı kitlesel güç ile terör örgütleri haberleşme ağlarına ve tüm kritik alt yapılara erişimi ile gelecekte ciddi tehdit unsuru oluşturabilecek dinamiktir.

KAYNAKÇA

- Anadolu Ajansı (2023). *3 Soruda İsraili Team Jorge şirketinin seçimlere müdahale yöntemleri*. Ersin Çahmutoğlu, Yayın Tarihi: 20 Şubat 2023. Erişim Tarihi: 05.12.2023. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/3-soruda-israilli-team-jorge-sirketinin-secimlere-mudahale-yontemleri/2826573>.
- Benslama, F. (2018). *Ölüm siyaseti: Cihatçı “üst- Müslümanlar”*, Çeviri; Orçun Türkay. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Biçer, R. S. S. (2020). Modern terörizmin beşinci dalgası: Devletlerin uluslararası terörist örgütlerle iş birliğinin sebepleri ve sonuçları, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 2020, 16(36): 915-945, DOI: 10.17752/guvenlikstrjtj.847725.
- Celso, A. N. (2015). The Islamic State and Boko Haram: Fifth wave Jihadist terror groups. *Orbis* (59) 2, 249- 268. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2015.02.010>
- Clarke, T. ve Blood, B. (1981). *Fire: The attack on King David Hotel*. New York: Putnam.
- Chomsky, N. (2002). *Terror and Justice*. Erişim Tarihi: 08.01.2024. <https://chomsky.info/20020702/>

- Çahmutoğlu, E. (2023). *Predator dosyaları*. Erişim Tarihi: 17.12.2023. <https://threadreaderapp.com/thread/1710379305769882101.html>.
- Dede, Ö ve Tansü, Y. E. (2020). IŞID terör örgütünün Türkiye'deki dijital propagandası: Konstantiniyye dergisi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 7(16), 106-124.
- Denning, D. E. (2001). *Is syber terror next. insights from the social science*. Erişim Tarihi: 14.01.2024. <https://items.ssrc.org/after-september-11/is-cyber-terror-next/>.
- Esposito, J. L. (2021). *Unholy war. Terror in the name of Islam*. Oxford University Press, New York, USA.
- FATF. (2018). *Terör amaçlı eleman temini finansmanı raporu*. Erişim Tarihi: 14.01.2024. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/2/2022/11/Teror-Amacli-Eleman-Teminin-Finansmani.pdf>
- Gupta, D. K. (2011). Waves of international terrorism: an explanation of the process by which ideas flood the World, in terrorism, identity and legitimacy. Ed. Jean E. Rosenfeld, *New York: Routledge, 2011*, 30.
- Hanhimäki, J.M. ve Blumenau, B. (Eds.). (2013). *An international history of terrorism: Western and non-western experiences (1st ed.)*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203093467>
- Hart, A. (2021). Right-wing applying the four theory to transnational and transhistorical right-wing threat trends. *Terrorism and Political Violence*. 35 (1), 1-16, Erişim Tarihi: 09.12.2023. <https://doi.org/10.1080/09546553.2020.1856818>
- Hobsbawm, E. (2008). *Küreselleşme, demokrasi ve terörizm*. Çev. Sibel Yurt, Agora Kitaplığı
- Hoffman, B. (2003). Al Qaeda, trends in terrorism, and future potentialities: An assessment. *Studies in Conflict & Terrorism*, 26(6), 429-442.
- Hoffman, B. (2019). *How serious is white nationalist terror? council on foreign relations*. Erişim Tarihi: 12.12..2023, <https://www.cfr.org/in-brief/how-serious-white-nationalist-terrorism>
- Hoffman, B. ve Schweitzer (2015). *Cyber jihad in the service Islamic State (ISIS)*. Erişim Tarihi: 12.01.2024. https://www.inss.org.il/strategic_assessment/cyber-jihad-in-the-service-of-the-islamic-state-isis/
- Honig, O. ve Yahel, I. (2019). A fifth wave of terrorism? The emergence of terrorist semi-states. *Terrorism and Political Violence*, 31(6), 1210-1228, <https://doi.org/10.1080/09546553.2017.1330201>

- Horgan, J. ve Braddock, K. (Eds.). (2012). *Terrorism studies: A reader*. Routledge.
- Hughes, C. M. A. (2021). Fifth wave terrorism: threats, implications, and risk management for US forces. *Military Intelligences*, 56-62. Erişim Tarihi: 04.12.2023, https://www.ikn.army.mil/apps/MIPBW/MIPB_Features/Hughes.pdf
- Jensen, R. B. (2013). The first global wave of terrorism and international counter-terrorism, 1905–14. In *An International History of Terrorism* (pp. 16-33). Routledge.
- Jowett, G. S. ve O'donnel, V. (2018). *Propaganda & persuasion*. Sage Publications.
- Kaplan, J. (2008). Terrorism's fifth wave: A theory, a conundrum and a dilemma. *Perspectives on Terrorism*, 2(2), 12-24, Erişim Tarihi: 10.12.2023, <https://www.jstor.org/stable/26298329>
- Kaplan, J. (2010). *Terrorist groups and the new tribalism terrorism's fifth wave*. Taylor & Francis e-Library, Routledge, New York, USA.
- Kaplan, J. (2011). David Rapoport and the study of religiously motivated terrorism. J.E. Rosenfeld (ed.) *Terrorism, identity and legitimacy: the four waves theory and political violence*. Routledge.
- Kaplan, J. (2016). Waves of political terrorism. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*.
- Kaplan, J. ve Costa, C. P. (2014). On tribalism, auxiliaries, affiliates, and autonomous cell terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 26(1), 13-44, <https://doi.org/10.1080/09546553.2014.849907>.
- Kurt, S. (2019). Yeni terörizmin geleceğin güvenlik ortamına etkileri: DAES örneği, *Akademik Bakış* Cilt 13, Sayı 25, Kış 2019, 133-161.
- Lanoszka, A. (2016). Russian hybrid warfare and extended deterrence in Eastern Europe. *International Affairs*, 92 (1), 175-195.
- Laqueur, W. (2017). *A history of terrorism*. Routledge.
- Martin, G. (2017). *Terörizm kavramlar ve kuramlar*. Liberte Yayınları, Adres Yayınları.
- Martinez, E. M. (2016). *Globalization and the fourth wave: Contemporary international terrorism in a comparative-historical perspective*. UCF Theses and Dissertations
- NATO (2010). *Bi-sc input for a new NATO capstone concept for the military contribution to countering hybrid threats- vales summit declaration*,

Erişim Tarihi: 16.12.2023.
<https://natolibguides.info/hybridwarfare/documents>.

- NATO (2023). *NATO's approach to countering disinformation*. Erişim Tarihi:14.12.2023.https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_219728.htm.
- Özveren, Mustafa. (2022). Terörizm propagandası bağlamında IŞİD'in internet ve yeni medya kullanımı. *Journal of International Relations and Political Science Studies*, (6), 97-125.
- Parker, T. ve Sitter, N. (2016). The four horsemen of terrorism: It's not waves, it's strains. *Terrorism and Political Violence*, 28(2), 197-216, <https://doi.org/10.1080/09546553.2015.1112277>.
- Proshyn, D. (2015). Breaking the waves: what is the phenomenon of European Jihadism? Fighting Against the Wave Theory of Terrorism, *Interdisciplinary Political and Cultural Journal*. 17 (1) 98.
- Rapoport, D. C. (2001). The fourth wave: September 11 in the history of terrorism. *Current history*, 100(650), 419.
- Rapoport, D. C. (2002). The four waves of rebel terror and September 11. *Anthropoetics*, 8(1), 1-11, Summer 2002. Erişim Tarihi: 05.12.2023, <https://anthropoetics.ucla.edu/ap0801/terror/>
- Rapoport, D. C. (2012). The four waves of modern terrorism, in John Horgan and Kurt Braddock, eds. *Terrorism studies: A Reader*. ss. 42-50.
- Rapoport, D. C. (2013). The four waves of modern terror: International dimensions and consequences içinde *An international history of terrorism* (ss. 282-310). Routledge.
- Rapoport, D. C. (2022). *Waves of global terrorism*. Columbia University Press, New York, USA.
- Rasler, K. ve Thompson, W. R. (2009). Looking for waves of terrorism. *Terrorism and political violence*, 21(1), 28-41.
- Rollins, J. ve Wilson, C. (2007). *Terrorist capabilities for cyberattack: Overview and policy issues*. Washington, DC. Erişim Tarihi: 10.01.2024. <https://sgp.fas.org/crs/terror/RL33123.pdf>
- Rosenfeld, J. E. (2011). The meaning of political violence içinde *Terrorism, Identity and Legitimacy- The Four Waves theory and political violence*, ss. 1-11, Routledge.

- Sabah. (2023). *Dünya Filistini test sahası olarak kullanıyor*. Erişim Tarihi: 30.11.2023. <https://www.sabah.com.tr/dunya/filistini-test-sahasi-olarak-kullaniyorlar-673453>
- Simon, J. D. (2011). Technological and lone operator terrorism. *Rosenfeld ed., Prospects for a fifth wave of global terrorism*, içinde ss. 44-65.
- Simon, J. D. (2019). *The alphabet bomber a lone wolf terrorist ahead of his time*. Potomac Books An imprint of the University of Nebraska Press.
- Small Wars (2012). *Virtual Indoctrination and the DigiHad*. Erişim Tarihi: 10.12.2023, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/virtual-indoctrination-and-the-digihad>
- Stern, J. (2003). *Why religious militants kill: Terror in the name of God*. Harper Collins Publishers.
- Türk Dil Kurumu, TDK. (2024). *Propaganda*. Erişim Tarihi: 12.01.2024, <https://sozluk.gov.tr/>
- Walls, E. (2017). *Waves of modern terrorism: examining the past and predicting the future*. Doctoral dissertation, Georgetown University. Erişim Tarihi: 28.11.2023, <https://repository.library.georgetown.edu/handle/10822/1043900>.
- Whelan, R. (2016). *El Kaidecilik, İslam'a tehdit, dünya'ya tehdit*. Çev: Hüseyin Bağcı, Platin Yayınları, Ankara.
- Weimann, G. (2014). *New terrorism and new media*. Washington, DC: Commons Lab of the Woodrow Wilson International Center for Scholars. Erişim Tarihi: 17.12.2023. <https://www.wilsoncenter.org/publication/new-terrorism-and-new-media>.
- Yıldız, E. (2020). *Gençlik, radikalleşme ve terörizm: PKK Örneği*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.